

*uit de serie
Belangrijke Amsterdamse
Architecten*

Hendrick de Keyser
(1565-1621)

Dit is een serie over architecten, maar het is zeer de vraag of De Keyser een gedegen opleiding als bouwmeester achter de rug had toen hij in 1595 een aanstelling kreeg in Amsterdam. Van alle gebouwen, kerken en woonhuizen die op zijn naam staan is de vraag wat het resultaat geweest zou zijn zonder de inbreng van meester-metselaar Cornelis Danckerts de Rij (1561-1634). Samen met meester-timmerman Hendrick Staets (1558-1631) vormden deze mannen een driemanschap in stedelijke dienst dat eind zestiende, begin zeventiende eeuw in het onstuimig groeiende Amsterdam alle overheidsgebouwen en aanzienlijke woonhuizen voor hun rekening nam en waarvan we vandaag nog een groot aantal kunnen bewonderen. De Keyser nam daarbij het uiterlijk voor zijn rekening, iets dat we later denigrerend ‘schortjesarchitectuur’ zijn gaan noemen. Veel belangrijker is echter zijn rol als beeldhouwer en daar werd hij dan ook voor aangesteld: als steenhouwer en beeldsnijder.

Hendrick Corneliszoon de Keyser werd in 1565 in Utrecht geboren als zevende kind van antiekdraaier en kistenmaker Cornelis Dirckszoon De Keyser. Het was, naar we mogen aannemen, in de werkplaats van zijn vader dat Hendrick de grondbeginselen van houtbewerking leerde. Toen de tijd rijp was ging hij in de leer bij bouwmeester Cornelis Bloemaert (1540-1593) die in 1576 in Utrecht was komen wonen, waar hij binnen korte tijd als stadsbouwmeester werd aangesteld. Bloemaert vertrok in 1591 naar Amsterdam waar hij eveneens een aanstelling als stadsbouwmeester kreeg. Hendrick volgde zijn leermeester naar Amsterdam waar hij zich als zelfstandig beeldhouwer vestigde en datzelfde jaar nog het poorterschap bemachtigde door zijn huwelijk met Beyken van Wilderen. Door zijn werk voor particulieren viel De Keyser op; tijdgenoten jubelden over deze uitblinker onder de beeldhouwers die “gans vast int bootseren” was. Dat ontging de stad natuurlijk ook niet en in 1595 mocht De Keyser de plaats van zijn overleden leermeester innemen. Let wel: niet als bouwmeester maar als steenhouwer en beeldsnijder. Naast gratis wonen en gratis brandstof ontving De Keyser een salaris van 320 gulden per jaar, waar het gezin zelfs in die tijd niet van kon rondkomen. Dat was ook niet de bedoeling. De stad had er geen enkel probleem mee dat ambtenaren in stedelijke dienst bijverdiensten hadden, zolang ze de opdrachten van de stad maar met voorrang afwerkten. Het salaris werd overigens in 1608 verhoogd tot f 400 en in 1610 tot f 600. Daarmee was De Keyser nog steeds de laagst betaalde van het driemanschap

Hendrick de Keyser

Hendrick de Keyser (1565-1621)

Onder: Portret van Hendrick de Keyser, gravure aan de hand van een schilderij door zijn zoon Thomas -1621 (SAA)

Hendrick de Keyser

Links: Ingang van 't Dolhuys op de Kloveniersburgwal. Welk aandeel De Keyser hierin gehad heeft is onduidelijk. Tekening door H.P.Schouten -1793 (SAA)

Rechts: Het beeld "De Razerij" dat De Keyser voor het Dolhuys maakte. Het beeld verhuisde mee naar het Buitengasthuis en kwam uiteindelijk in het Rijksmuseum terecht. (Rijksmuseum)

Staets, Danckerts en De Keyser. De eerste kreeg in 1610 al f 820 en Danckerts f 620. De Keyser ontving in de loop der jaren met zijn particuliere opdracht steeds een veelvoud van dat wat de stad hem betaalde. Alleen..., zonder die eervolle aanstelling had hij nauwelijks zoveel extra opdrachten gekregen.

Zo staan of stonden in Amsterdam vele werken van Hendrick de Keyser die niet in opdracht van de stad zijn ontstaan. Als ze voor de stad iets bijzonders verrichtten, dat niet onder hun taakomschrijving viel, kregen de fabrieksmeesters daarvoor extra betaald. Staets werd bijvoorbeeld ingeschakeld bij de vormgeving van de Derde Uitleg: de grachtengordel. Dit alles wetende stellen wij vast dat Hendrick de Keyser opviel als begenadigd vormgever en kunstenaar en daarom gewaardeerd werd.

Het Stadsfabrieksambt, de voorloper van Publieke Werken, gaf De Keyser de volgende taakomschrijving mee: het aansturen van een per opdracht sterk wisselende hoeveelheid vakkrachten en knechts, het beheren van gereedschappen en bewaken van voorraden en ervoor zorgen dat die op de meest efficiënte manier verwerkt werden. En..., zelf meewerken als dat nodig was. Verder moest hij alle ontwerpen voor versieringen, beeldhouwwerken en patronen maken en erop toezien dat die juist werden uitgevoerd. Dat houdt in dat de vele beeldhouwwerken en versieringen niet van zijn hand hoeven te zijn, maar alleen door hem zijn ontworpen.

Hendrick kwam te werken op de stads steenhouwerij die toen gevestigd was op de Amstel-oever, daar waar de Groenburgwal uitmondde. In één van de huizen aan de kade die later de Staalstraat zou worden, werd Hendrick met zijn gezin ondergebracht en zou daar de rest van zijn leven blijven wonen.

Meteen bij zijn indiensttreding kreeg hij te maken met voorbereidingen voor het beursgebouw boven het Rokin en de torenspits op de Montelbaanstoren. Hij zal gewerkt hebben aan de ingang van het Burgerweeshuis in de Kalverstraat (1598) en de binnen- en buitenpoort van het Rasphuis (resp. 1595 en 1603; tekening rechts). De torenspits op de Montelbaanstoren, waar we het hierboven over hadden volgde in 1606. In 1603 werd het Bushuis aan de Oude Hoogstraat verhuurd aan de VOC die er binnen een paar jaren uitgroeide was. In 1606 kwam een nieuw kantoor ernaast gereed waar De Keyser ongetwijfeld aan meewerkte,

Hendrick de Keyser

*Boven: Detail uit de stadsplattegrond van Balthasar Florisz. Berckenrode waarop de steenhouwerij is aangegeven - 1625
Na verhuizing van de steenhouwerij naar het Molenpad werd hier een blok huizen gebouwd waardoor de Staalstraat ontstond.*

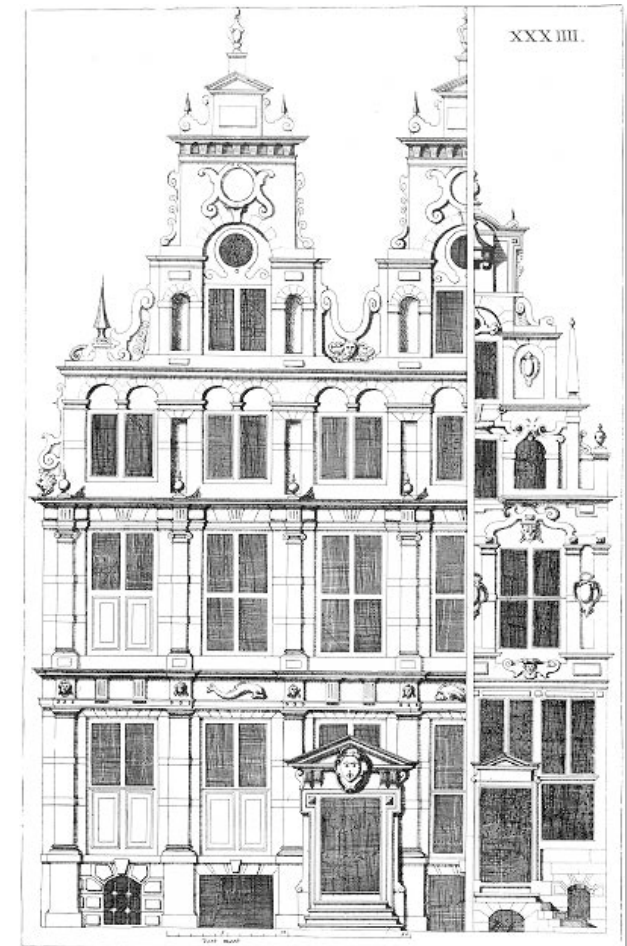
Onder: De buitenpoort (li - nog steeds bestaand) en de binnenpoort (re - verdwenen) van het Rasphuis, ingang Heiligeweg. Tekening door Reinier Vinkeles - 1764 (SAA)

net als de vervanging van dat Bushuis aan het Singel tussen de beide Doelen-gebouwen. Of de gevels helemaal van hem zijn, zullen we nooit weten maar de kenmerken zijn aanwezig. Dat zijn eerste grote particuliere opdracht door hem getekend is, weten we zeker: de Dolfijn op Singel 140-142 in opdracht van Hendrick Laurensz. Spieghel (±1600). De Keyser had nog niet veel in de melk te brokkelen; zijn ontwerptekening is bewaard gebleven maar de uitvoering is heel wat soberder geworden. Veel versieringen en pilasters blijken wegbezuinigd. Rond 1600 kreeg De Keyser de opdracht de Zuiderkerk te bouwen, de eerste nieuwgebouwde protestantse kerk in Amsterdam. De uitdrukkelijke aanwijzing van het kerkbestuur, een opstelling van een rond de preekstoel geschaarde gemeente, negeerde De Keyser en bouwde een klassieke driebeukige kerk volgens het basilicale principe met zelfs een pseudokoor dat

Hendrick de Keyser

Boven: Ontwerptekening voor het huis De Dolfijn op het Singel 140-142. De tekening komt uit het boek Architectura Moderna van Salomon de Bray - 1631

De rechterhelft is van een ander huis van De Keyser, De Gecroonde Raep op de Oudezijds Voorburgwal 57.

Links: Twee verschillende scheppingen op één schilderij: rechts huis De Dolfijn en links de spits op de Jan Roodenpoortstoren. Schilderij door Abraham Storck 1684

Een van de eerste projecten waar De Keyser zich in opdracht van de stad mee bezig moest houden was de toegangspoort van het Spinhuis in de Spinhuissteeg. Algemeen bewonderd wordt zijn oplossing om het stadswapen te plaatsen in een onderbreking van het boogvormige timpaan, waardoor het groter uitgevoerd kon worden. Onder het reliëf een vers van P.C.Hooft:

*Schrik niet ik wreek geen
quaat maar dwing tot goet
Straf is myn hant maar
lieftlyk myn gemoet*

Het reliëf erboven maakte De Keyser voor een ander onderdeel van het Spinhuis maar het werd in 1645 in de poort geplaatst, nadat een brand in 1643 het oude Spinhuis had vernietigd. In 1782 verhuisde het Reliëf mee naar het Nieuwe Spinhuis (Werkhuis) om in 1911 weer terug te keren naar de Spinhuissteeg.

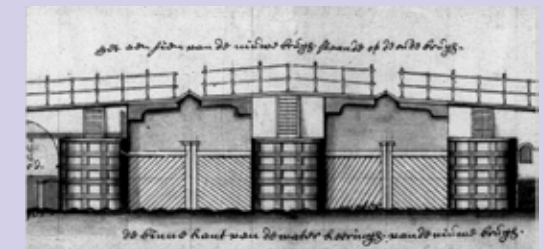
Hendrick de Keyser

Hendrick de Keyser heeft ook een paar octrooien op zijn naam staan. In 1612 was dat voor de vinding van kunstmarmer en in 1596 voor een verbetering van oorgaten in brugdekken. Dat octrooi kaapte De Keyser net voor de neus van meestertimmerman Staets weg. Hij had deze in 1595 leren kennen en beide heren hadden klaarblijkelijk zitten brainstormen over deze verbetering. De Keyser had zijn oplossing in mei 1596 omgezet in een octrooi, Staets volgde in oktober van hetzelfde jaar. Het zal de relatie van beide heren niet bevorderd hebben. De vinding behelsde een automatisch openen van de brugkleppen zodra een mast voor het oorgat gedetecteerd werd.

Onder:

De Nieuwebrug zoals die rond 1680 herbouwd werd met de oorgaten volgens het octrooi van Hendrick de Keyser

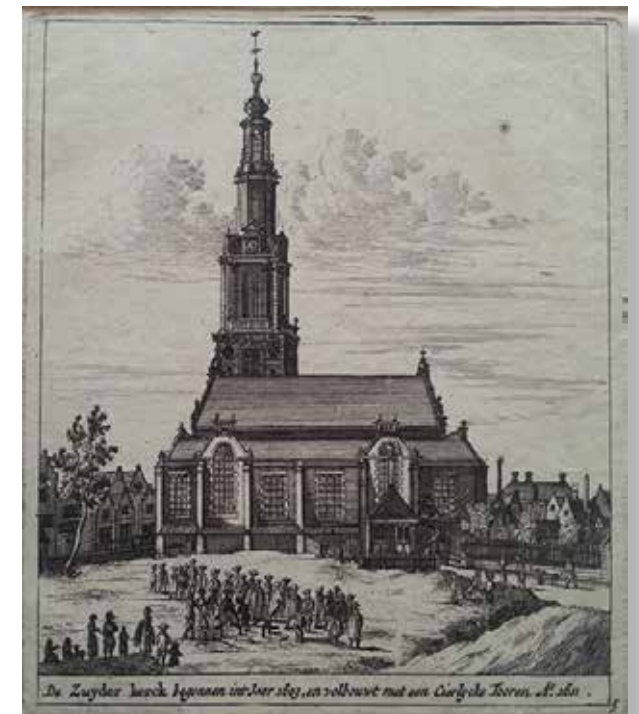

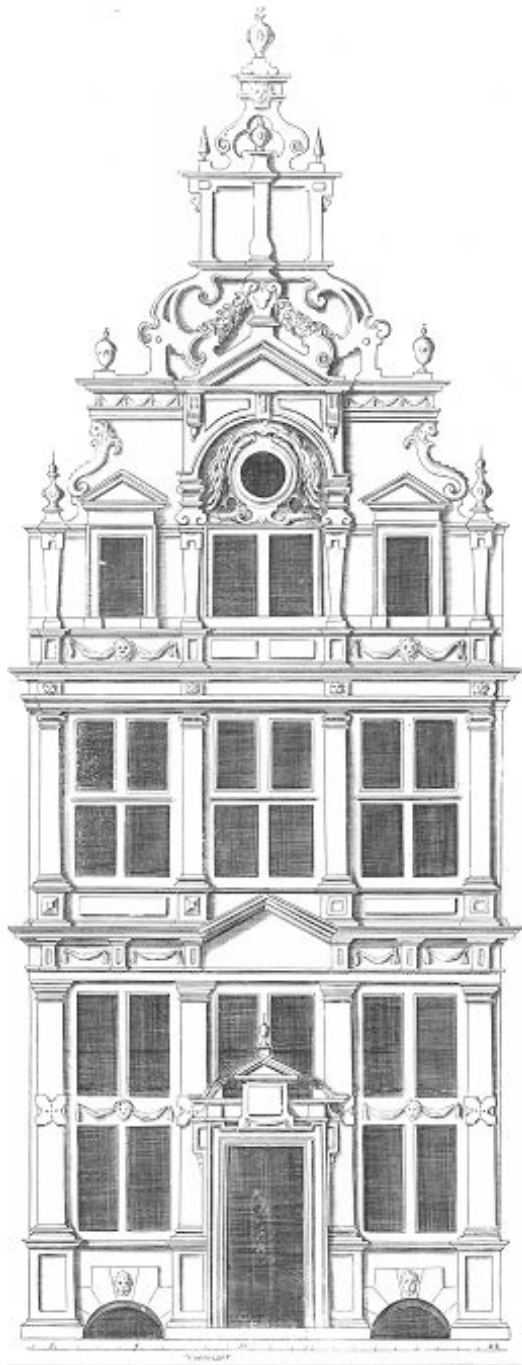
Boven: Interieur Zuiderkerk (SAA)

Links: Toegangspoort Zuiderkerkhof in de Sint Antoniesbreestraat (SAA)

Onder: Exterieur Zuiderkerk (SAA)

op het oosten georiënteerd is. Nadat in 1603 de eerste steen voor het fundament gelegd werd, lag het werk drie jaar stil door geldgebrek. In 1606 werd met werk weer opgepakt en in 1611 kon de eerste dienst gehouden worden. In 1614 pas kwamen toren en kerkhof gereed. Wanneer u nu denkt: “dit was toch geen opdracht van de stad?” dient u te bedenken dat de stad verantwoordelijk was voor de kerkbouw voor de Gereformeerde kerk. In de Derde en Vierde

*Links:
Huis Wely,
afbeelding uit
het boek
Architectura
Moderna*

Hendrick de Keyser

*Rechts:
Huis
Bartelotti
foto: Erwin
Meijers*

Uitleg zijn alle protestantse kerken door de stad gebouwd, vaak eerst als houten noodkerk en meestal met tegenzin vanwege de kosten.

In 1609 zien we de eerste opdracht buiten Amsterdam gerealiseerd, namelijk de Waag van Hoorn, gevolgd door de Oosterkerk in datzelfde Hoorn (1616). Wij willen niet te veel aandacht besteden aan de vele opdrachten buiten Amsterdam.

In 1611 begon de uitvoering van het beursgebouw boven het Rokin. Ter voorbereiding van dit project maakte De Keyser in 1607 op stadskosten een reis naar Londen om daar de beurs uit 1570 te bestuderen. Hij hield er blijvende contacten aan over; zijn dochter huwde een Engelse beeldhouwer en Hendrick Jr. woonde er jarenlang. Wie er voor de constructie van de Amsterdamse beurs verantwoordelijk was, blijft gissen maar diegene heeft zich hieraan behoorlijk verslikt. Onder het gebouw liepen twee overkluisde doorgangen naar de Damsluizen, waarvan één, de grootste, een schutsluis was. Het ontwerp toonde niet de sterkere rondbogen boven de doorgangen maar ellipsbogen die de krachten veel minder efficiënt op de fundering overbrachten (zie tekening pag.5). Dat had een eeuwenlange ellende van scheuren, wijken en verzakken tot gevolg. In 1622 werd de doorvaart afgesloten met een boom, zogenaamd vanwege het 'buskruitverraad' - eerder dat jaar - maar er bestond wel degelijk gevaar van instorting van delen van de overkluising. Maar het gebouw was fraai en hield het ruim twee eeuwen uit.

Wat beeldhouwwerk aangaat kreeg De Keyser in 1614 definitief de eervolle opdracht het praalgraf voor Willem van Oranje in Delft te vervaardigen. Daar ging een uitgebreide ontwerpfase aan vooraf, mogelijk al sinds 1609. Het werk begon in februari 1614 en werd pas in 1623 afgerond, twee jaar na de dood van de ontwerper. In het Rijksmuseum bevindt zich een door De Keyser geboetseerd model in terracotta. Hier zien we de beeldhouwer in zijn element. Maar ook hier is het niet zeker of hij alles zelf uitvoerde. Ook duikt een volgend woonhuis van zijn hand op: De Gecroonde Raep, Oudezijds Voorburgwal 57. De opdrachtgever was Eduard Emtinck en de oplevering was in 1615. In dat jaar begonnen ook de werkzaamheden aan de Haarlemmerpoort in de Derde Uitleg. Die duurden tot 1618 maar toen stond ook de fraaiste stadspoort die Amsterdam ooit gekend heeft. Jammer dat in de negentiende eeuw de middelen niet aanwezig waren om het gebouw te redden. In 1837 werd het poortgebouw afgebroken omdat het werkelijk te gevaarlijk werd in de buurt te komen. Als

Hendrick de Keyser

*Boven:
Praalgraf Wil-
lem van Oranje
in de Nieuwe
Kerk te Delft*

*Onder:
Onderdeel van
het praalgraf:
beeltenis van
de levende
Willem*

Hendrick de Keyser

Boven: Reliëfs Bergpoort Deventer

Links: Huis De Gecroonde Raep, Oudezijds Voorburgwal 157

Onder: Waag Hoorn

het gebouw gered was, had het Haarlemmerplein er vandaag heel anders uitgezien. In 1615 werd het krankzinnigengesticht 't Dolhuys aan de Kloveniersburgwal, verbouwd waar De Keyser aan gewerkt moet hebben. Het jaar erop vervaardigde hij een groot beeld voor de tuin van het Dolhuys: de Razernij. Het is een vrouwennaakt dat zich de haren uit het hoofd trekt en op een sokkel in de tuin stond. Het beeld wordt tegenwoordig ook wel toegeschreven aan Artus Quellinius wat alleen de uitvoering aan De Keyser overlaat. Het

Hendrick de Keyser

Boven: Haarlemmerpoort

Links: Beurs van De Keyser boven het Rokin, gezien vanuit het zuiden. Dit is de situatie vóór 1668, toen de beurs verbouwd en de zware toren afgebroken werd.

Hendrick de Keyser

beeld verhuisde met het krankzinnigengesticht mee naar het Buitengasthuis waar het in een waterpartij stond opgenomen. Vandaag bevindt het zich in het Rijksmuseum.

In 1617 kreeg De Keyser opdracht de Sint Anthoniespoort op de Nieuwmarkt te verbouwen tot waag en onderkomen voor een aantal gilden. In de oude hoektorens kwamen ingangen naar gildeverblijven met daarboven frontons met versieringen passend bij het gilde: de smeden, schilders en metselaars en verder nog ruimten voor de koekbakkers en de schoenlappers. Het binnenplein werd overdekt en daarin kwam de snijzaal van de chirurgijns: het Theatrum Anatomicum. Er wordt getwijfeld of De Keyser zelf aan de reliëfs boven de deuren gewerkt heeft; de uitvoering is grof, niet overeenkomstig wat van hem bekend is.

In 1616 brandde een glasblazerij, die tegen de Regulierspoort stond geleund, volledig uit, inclusief een groot deel van het poortgebouw. Besloten werd het grootste deel af te breken en alleen één van de twee torens te laten staan. In 1619 kreeg De Keyser de opdracht hier weer iets fatsoenlijks van te maken, onder andere door er een spits op te zetten. Het werk werd in 1620 afgerond en meteen kon De Keyser aan de slag met de Westerkerk. Eindelijk! In 1603 was al beslist dat de kerk er zou komen maar het gebakkelei over de kosten duurde jaren en jaren. De Keyser maakte de ontwerpen en de vroedschap aarzelde over de

*Boven:
Nieuwmarkt 19-21
bestaat nog steeds
(SAA).*

*Links:
Nieuwmarkt 20-22
waar nu "De
Flesseman" staat
(SAA)*

*Helemaal links:
Munttoren (SAA)*

hoge kosten. Hij voelde zijn gezondheid achteruit gaan en drong in 1619 bij het stadsbestuur aan op begin van op z'n minst het leggen van het fundament. Daarna zou er zeker nog drie tot vier jaar aan gewerkt moeten worden. Maar men was er zelfs nog niet uit waar de toren zou moeten komen, aan de Keizersgracht of aan de Prinsengracht. In januari 1620 vroeg de vroedschap om een begroting, hakte de knoop waar de toren zou komen door en in september van dat jaar werd de eerste steen gelegd. In mei 1621 overleed De Keyser dus hij heeft van de kerk niet veel meer dan fundamenten in wording gezien. De uitvoering werd tussentijds voor jaren stilgelegd wegens 'geldgebrek'. Onder leiding van zijn zoon Pieter werd de bouw afgerond maar hij volgde niet helemaal het ontwerp, alhoewel het uiteindelijk toch een fraaie kerk opleverde. Het wordt algemeen als zijn belangrijkste ontwerp gezien.

Koud aan de Westerkerk begonnen dramde het Gereformeerde kerkbestuur dat er voor de noordelijke Jordaan een extra kerk, een eenvoudige kapel moest komen: de Noorderkerk. En deze keer geen katholieke fratsen meer maar een kleine centraalbouw of kruiskerk met een centrale plek voor de preekstoel en de gemeente met goed zicht op de dominee er omheen. Of Hendrick daar nog veel aan gedaan heeft, is niet overgeleverd. Hij had inmiddels een kwakkelende gezondheid en liet veel van het werk over aan zijn oudste zoon Pieter (1595-1676) die in de voersporen van zijn vader vanaf 1617 vooral de bouwkundige activiteiten van hem behartigde. Zijn eerste grote werk was het Huis Bartolotti naar ontwerp van zijn vader in opdracht van Willem van den Heuvel tot Beichlingen, die zich Guillelmo Bartolotti noemde. Het huis was pas in 1622 geheel gereed. Een ander woonhuis waar de 'handtekening' van Hendrick de Keyser overduidelijk op staat, maar waarvan hij de bouw niet zelf begeleid zal hebben, is het Huis met de Hoofden (1622).

Er staan of stonden een heel aantal woonhuizen in de stad die dezelfde handtekening vertonen maar waarvan het niet zeker is dat het werk van De Keyser betreft, o.a. Oudezijds Voorburgwal 22, het Slodt van Egmond en Nieuwmarkt 20-22. Huizen van de hand van De Keyser die gesloopt zijn, stonden op de Oudezijds Voorburgwal 127, het huis van Hans van Wely, op Nieuwmarkt 19-21 in opdracht van de stad en tegenover 'zijn' beurs op de hoek Beurssteeg en Dam.

Op 15 mei 1621, op zijn verjaardag, overleed Hendrick de Keyser. Pas in de uitgave van *Afbeeldingen rechts: de Westerkerk, boven het exterieur en onder het interieur gezien naar het oosten (SAA)*

Architectura Moderna in 1631 bracht auteur Salomon de Bray hulde aan het genie De Keyser. Van toen af was zijn reputatie gevestigd en werd/wordt hij geëerd als de grootste architect van de eerste helft zeventiende eeuw. Hij creëerde een eigen variant van de Hollandse Renaissance die men Amsterdamse Renaissance is gaan noemen. Over deze betitelingen wordt veel gedebatteerd: kunsthistorici willen na het midden van de zestiende eeuw niets meer over renaissance horen en noemen de stijl van De Keyser c.s. Manierisme.

Hendrick de Keyser heeft veel navolgers gehad en daarom is het achteraf moeilijk vast te stellen of een schepping van hem, van zijn zoon Pieter of van een navolger is. Van vorenstaande voorbeelden is zijn inbreng inmiddels bevestigd.

*Boven:
Het geschilderde portret dat Thomas de Keyser van zijn vader maakte in 1621*

De Kerk van Binnen van t Oosten naa t Westen te Zien.

De Noorder Kerck is begonnen te bouwen A: 1620 en gereet geweest in den Jare 1623.

*Links:
Exterieur van de Noorderkerk (SAA)*

*Helemaal links:
Interieur van de Noorderkerk (SAA)
Van dit bouwwerk is bekend dat na de dood van De Keyser het technische deel van de bouw door Staets en Danckerts uitgevoerd werd en dat Pieter de Keyser slechts zorgde voor correcte uitvoering van het ontwerp.. In hoeverre Hendrick daaraan meegewerkt heeft, zal ons altijd verborgen blijven.*

Theo Bakker's Domein

Op deze site vindt u makkelijk leesbare maar toch informatieve verhalen over de ontstaansgeschiedenis van Amsterdam. Ze zijn onderverdeeld in rubrieken als Middeleeuwen, godsdiensten, nijverheid en handel, transport, openbaar vervoer, haven, watermanagement, stadsuitleg, annexaties, verkeersdoorbraken, chroniquers en allerlei andere zaken.

Klik hier voor een overzicht van alle PDF's op deze site

